

К.Є. Ульянов, доц.

МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ МОНОПОЛІЗАЦІЇ РИНКІВ

Обґрунтована необхідність регулювання процесів монополізації ринків на глобальному рівні. Охарактеризовано фактори, які актуалізують підвищення ефективності міжнародного регулювання монополізації.

A necessity of monopolization market process regulation on global level is proved. Facts, which actualized an increasing of effectiveness of international monopolization regulation are characterized.

Ключові слова: глобалізація, монополія, монополізація, конкуренція, регулювання монополізації ринків.

Keywords: globalization, monopoly, monopolization, competition, regulation of monopolizing markets.

Глобалізація зумовлює глибинні трансформаційні перетворення у сфері соціально-економічних відносин, культури, національної ментальності і традицій, змінюючи всі складові суспільного життя. Деякі дослідники наголошують на поступовому «розмиванні» економічних кордонів та національного культурного середовища країн, залучених до глобалізаційних процесів. Ринки втрачають замкнутий національний характер, перетворюючись у регіональні і світові, на яких загострюється конкуренція між глобальними монопольними утвореннями. Нерідко «побічним» результатом такої конкуренції стає монополізація національних, регіональних і навіть світового ринку. Якщо раніше питання, породжені проблемами монополізації ринків, регулювалися національними законодавствами, зараз вони правомірно постають на порядку денному міжнародних економічних організацій і об'єднань. Про доцільність міжнародного регулювання влучно висловився у своєму звертанні до учасників економічного форуму в Давосі віце-президент Комісії Європейського Союзу з питань конкурентної політики і фінансових інститутів Л. Бріттен, який зазначив, що якщо тарифи й квоти будуть заміщені картелями й угодами про розділ ринків, покращення ситуації не буде.

Отже, на сучасному етапі існує об'єктивна необхідність формування міжнародної конкурентної політики, спрямованої на попередження, або хоча б пом'якшення антиконкурентних дій глобальних монополістів.

Тим часом, переважна більшість досліджень у цій сфері присвячена розробці та підвищенню ефективності конкурентної політики на національному рівні. Питанням формування конкурентної політики на глобальному рівні у науковій вітчизняній літературі приділяється недостатня увага. Це визначає актуальність обраної теми статті та її основну мету.

Основною метою цієї статті є наукове обґрунтування необхідності формування інституціональних засад формування міжнародної конкурентної політики в умовах глобальної економічної конкуренції.

Викладення основного матеріалу розпочнемо із зазначення того, що функція інституту конкурентної політики полягає у збереженні і захисті конкуренції на всіх рівнях господарювання – від мікроекономічного до мегаекономічного – як ключового механізму контролю в економіці. Регулювання рівня монополізації на глобальному рівні має свою специфіку, зумовлену багатьма факторами. Щоб зрозуміти цю специфіку, доцільно, на нашу думку, розглянути обставини, які зумовлюють її необхідність на сучасному етапі.

По-перше, на думку вітчизняних дослідників, сьогодні система регулювання глобальних економічних процесів все ще продовжує залишатися дезінтегрованою: діяльність її структурних елементів не узгоджується. Наприклад, діяльність ТНК стосовно національних економік суперечить принципам, зафіксованим у Статуті ООН. До такого висновку приводять численна кількість випадків недобросовісної конкуренції, недостатня прозорість внутрішньокорпоративного руху факторів виробництва та продуктів праці, що дає можливість приховувати певну частку прибутку, одержану в країні перебування дочірньої компанії [1, с. 45].

По-друге, численні наукові дослідження у цій сфері містять суперечливі положення про зміну ролі держави як інституту влади під впливом інтернаціоналізації господарських процесів.

Одні економісти вважають, що разом з глобалізацією не зменшується, а, навпаки, збільшується роль держави в підтримці ринкової конкуренції, при цьому відбувається структурний поділ світового й національного рівнів економіки і політики (наприклад, у формах «дворівневої структури торгово-політичних організацій» [2, с.52]. Отже, глобалізація не послаблює, а, скоріше, зміцнює позиції держави в її старій функції суб'єкта раціоналізації економіки і всіх інших сфер життєдіяльності. Крім того, держава епохи постмодерна стає центром суспільних інститутів, зв'язуючи воедино особистість, суспільні преференції і їх реалізацію. Тому, в усьому світі зміцнюються позиції держави як в економіці (ринковій), так і в суспільстві [3, с. 5].

Інші економісти доводять протилежне. На їхню думку, протягом останніх трьох десятиліть ХХ ст. сформувалися нові транснаціональні технологічні ланцюги, ресурсні й товарні потоки, що істотно позначилося на зміні усталених культурних традицій і норм поведінки людей у площині «держава-суспільство». У нових геоекономічних реаліях окремо взята країна практично втратила підйоми впливу на ці потоки, її економічний та фінансовий стан істотно почав залежати від рішень, що приймаються зовнішніми економічними й політичними гравцями. Функції регулювання національних економік перейняли на себе наддержавні політичні, економічні, торговельні об'єднання та союзи. Вони утворюють в економічному та політичному просторі світу своєрідні мегарегіони, в рамках яких об'єднуються потенціали декількох національно-державних утворень і формується мегаринок. Так власне і створюється сприятливе підґрунтя для поширення неоліберальної доктрини економічного розвитку в рамках таких об'єднань, оскільки за

інших умов ступінь складності управління ними значно б зріс, порівняно з окремо взятою країною [4, с. 14–15]. На нашу думку, якщо роль держави у формуванні економічної політики щодо регулювання внутрішнього ринку під впливом глобалізаційних процесів можливо і не зменшилася, однак поступово модифікується.

По-третє, законодавчі акти і практика їх застосування у різних країнах відрізняються між собою, що ускладнює їх порівняння, а також отримання узагальнюючих висновків. Крім того, значно ускладнюється розробка уніфікованих і нейтральних з точки зору економічної політики держави правил добросовісної конкуренції. Саме тому необхідні заходи по стандартизації законодавчих змін і принципів, а також гармонізація і зближення національних правових систем.

По-четверте, бум міжнародних злиттів і поглинань, який розпочався наприкінці ХХ ст., створює досить серйозну загрозу для розвитку конкуренції багатьох країн, але особливою є ця загроза для країн, які розвиваються. Господарська практика засвідчує, що злиття можуть істотно посилити ринкові позиції філій міжнародних корпорацій, які функціонують у таких країнах і створити додаткові бар'єри для входу на ринок інших компаній, перешкоджаючи розвитку конкуренції. Ці злиття можуть завдати особливо значної шкоди інтересам країн, які досягли високого рівня промислового розвитку в більш пізній період, і фірми яких поки ще продовжують нарощувати свої потужності для того, щоб конкурувати на міжнародних ринках.

По-п'яте, сьогодні приблизно в третині країн-членів СОТ антимонопольне законодавство відсутнє. Тому, за наявності міжнародних правил по формуванню конкуренції та конкурентних відносин ці країни можуть скористатися прогресивним досвідом інших країн. Тим часом, за відсутності належної й ефективної конкурентної політики діяльність міжнародних фірм на внутрішніх ринках таких країн може привести до зниження рівня капіталовкладень з боку національних компаній, придушення внутрішньої конкуренції, зниження росту їх продуктивності, зростання внутрішніх цін, звуження перспектив індустріалізації тощо.

По-шосте, в нових умовах національні органи по захисту конкуренції наštтовхуються на три основні проблеми.

Перша. Необхідність знаходити шляхи подолання підвідомчості, яка виникає в територіальному аспекті юрисдикції конкурентних органів. Сьогодні мають місце випадки, коли споживачі потерпають від негативних наслідків антиконкурентної поведінки окремих суб'єктів господарювання через те, що вони перебувають за межами юрисдикції певного антимонопольного органу. Йдеться, зокрема, про проблему глобальних домінуючих фірм (ТНК), міжнародних картелів і транскордонних злиттів [5, с. 17].

Так, наприклад, міжнародний картель, зловживаючи своєю владою, завдає істотної шкоди ефективності підприємницької діяльності та інтересам споживачів. Те ж саме стосується і зловживання та спроб монополізації з боку компанії, яка займає домінуюче становище на глобальному ринку. Транскордонні злиття хоча і не можна порівнювати з попередніми явищами за їх негативним впливом, вони також можуть мати значні наслідки

для економіки, спричиняючи зміни структури відповідного ринку, які приводять до ризику поширення антиконкурентної практики.

Досвід показує, що нерідко навіть найефективніша антимонопольна політика окремо взятої країни не завжди спроможна обмежити глобальну антиконкурентну діяльність великих транснаціональних корпорацій на національних ринках. Але якщо розвинуті країни в ряді випадків успішно справляються з проблемою міжнародних картелів і транскордонних злиттів [5, с. 4], переважна більшість країн з трансформаційною економікою істотно відстають у цьому питанні. Лише деяким з цих країн вдається регулювати їх діяльність – Бразилії, Мексиці, Республіці Корея, Туреччині й Чилі, які наслідували приклад розвинутих країн і стали активно застосовувати законодавство в боротьбі з міжнародними картелями. Однак вони залишаються скромними гравцями в справі переслідування міжнародних картелів порівняно з США або Європейським союзом. Наприклад, за період 1990-2007 рр. Антитрестівський відділ США виявив 67 злочинів міжнародної цінової змови. За цей же період Бразилія (найактивніша з країн цієї групи) розслідувала 10 справ. Республіка Корея за період з 2000 р. по 2011 р. переслідувала в судовому порядку 8 міжнародних картелів [5, с. 5].

Для забезпечення ефективного контролю за всіма цими процесами та забезпечення їх протидії необхідна взаємодія тих розвинутих країн, де зареєстровані такі ТНК. Крім того, потрібна відповідна основа міжнародного співробітництва у сфері конкуренції. Ми погоджуємося з думкою, що наявність єдиних міжнародних правил дозволить обмежити монополізацію і картелізацію з боку великих національних промислових корпорацій, дасть змогу реалізувати заходи дисциплінарного впливу в рамках Угоди по торговельних аспектах прав інтелектуальної власності, знижуватиме вплив антидемпінгового законодавства за допомогою включення його до сфери його дії нормальної системи протидії хижацькій практиці в рамках закону про конкуренцію [6]. Конкурентному органу однієї країни доводиться долати значні юридичні і фактичні перешкоди для отримання доказової бази і можливості застосування санкцій.

Необхідно вказати також і на наявність проблем, які виникають у зв'язку з розглядом транскордонних (мультиюрисдикційних) злиттів, тобто угод про злиття, які підпадають під юрисдикцію кількох конкурентних відомств. Контроль за такими злиттями можуть встановлювати конкурентні органи різних країн, які мають відмінності у вимогах до нотифікації та інших чинних норм. При цьому зростає ризик того, що вони будуть приймати суперечливі рішення і накладати на підприємства санкції, які не відповідатимуть одна одній.

Друга. Необхідно спрямовувати зусилля на вирішення кола завдань, зумовлених глобалізацією, у контексті управління на світовому рівні. Усвідомлюючи, що, як споживачі товарів і послуг, так і їх виробники, дедалі більше стають учасниками глобальної економіки, конкурентні відомства беруть на себе складну місію по збереженню на належному рівні досягнень конкурентної політики в ході міжнародної інтеграції на ринках, перетворюючи таким чином процес глобалізації на більш економічно ефективний і соціально значимий.

Третя. Країни з транзитивною економікою реструктуризують свої економічні системи з метою забезпечення повноцінної інтеграції у світову економіку та отримання можливостей, пов'язаних з використанням нових конкурентних переваг в умовах глобалізації.

По-сьоме, діяльність ТНК, особливо у країнах з транзитивною економікою, призводить до так званої «приватизації держави», що проявляється, зокрема, в законодавчому та адміністративному лобюванні інтересів компанії корупційними засобами. Згідно з оцінками міжнародної організації Transparency International, ТНК у середньому віддають таку ж частку своїх доходів місцевим чиновникам у вигляді хабарів, як і місцеві компанії, які не залучають іноземних інвестицій, тобто вони використовують інструменти «купівлі» держави так само, як і місцеві компанії [7, с. 153].

На сучасному етапі, маючи величезний потенціал єдиної власності, ТНК мають реальну можливість зосередити абсолютну управлінську владу та диктувати умови, вигідні для реалізації своїх стратегій як усередині корпорації, так і в її дочірніх об'єднаннях. Чим менше розвинутий ринок і більш нова техніка, тим сильнішими є позиції ТНК. Здатність виробляти інноваційну продукцію, коли її технологія або занадто складна, або захищена патентами, посилює роль ТНК у їх переговорах з урядом при укладенні різних угод. Без них практично неможливе закріплення на найважливіших світових ринках.

Крім того, держава як абстрактна корпорація поступово перетворюється на одну з інших численних корпорацій, до яких переходить частина державних функцій, наприклад, соціальних, освітніх тощо. Як зауважують дослідники, «світ держав» перетворюється у «світ корпорацій», де економічна політика всередині країни визначається вже не державою, а групою найпотужніших корпорацій, вітчизняних або зарубіжних, що діють у країні [8, с. 34]. У такій ситуації відбувається зрощування інтересів держави з інтересами корпорацій, уособленням яких виступає економічна й промислова політика. Поки зарано говорити, що це явище стало незворотним. Зокрема, з нашої точки зору, однією з причин появи наддержавних утворень та мегарегіонів є спроба держав об'єднатися, щоб протистояти впливу потужних корпоративних структур. При цьому роль абстрактної корпорації, яка визначає життєдіяльність людей, що проживають у межах цих мегарегіонів, може переходити не лише від окремої держави до інших корпорацій, тобто в напрямі «зверху-вниз», а до цих наддержавних утворень, тобто «знизу-вверх» [4, с. 15].

По-восьме, історія розробки законодавства про захист конкуренції в країнах з трансформаційною економікою показує істотне значення міжнародного досвіду й співробітництва в сфері конкуренції для оптимізації політики підтримки конкуренції й антимонопольної політики, особливо в умовах світової економічної кризи, яка поставила жорсткі умови для урядів держав. За таких умов державне регулювання і управління має бути ефективним і адекватним сформованій ситуації, що спирається на доступні й відомі інструменти регулювання. Позитивний вплив заходів щодо розвитку конкуренції в умовах економічного спаду й кризи доведено на практиці (наприклад, Австралією), тому при рішенні питань конкурентної політики не можна чекати, коли з'являться власні розробки у цьому напрямі. Прогресивний міжнародний досвід і міжнародне співробітництво у сфері

конкуренції покликані забезпечити економію часу й ресурсів, і що найважливіше – позбавити від помилок «першопрорідників».

Таким чином, зростаюча роль міжнародного співробітництва й інтернаціоналізації ринків неминуче змінює характер конкуренції: вона стає більш гострою й набуває міжнародного характеру. В результаті такої конкуренції виникає загроза монополізації національних, міжнародних і навіть світового ринку. Чинна система норм, яка регламентує міжнародну торгівлю, вимагає постійного корегування, спрямованого на зниження бар'єрів для торгівлі й інвестицій, у тому числі тих, які виникають через різні підходи країн до регулювання конкурентних відносин. Відчувається настійна потреба в розширенні співробітництва держав з питань конкурентної політики. Інакше кажучи, виникає необхідність формування глобальної системи регулювання економічних процесів, основним елементом якої має бути глобальна економічна координація.

Насамкінець зазначимо, що жорстка і динамічна конкурентна боротьба на глобалізованих ринках з високим ступенем представництва різних суб'єктів потребує від вітчизняних компаній і нашої держави в цілому досконалого знання правил цієї гри, а відтак розробки ефективної конкурентної політики, здатної забезпечити високу конкурентоспроможність вітчизняних компаній на світовому ринку і розвиток ефективної конкуренції всередині країни.

Література

1. Круш П.В. Трансформація механізму регулювання глобальної економіки // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2007. – №13. – с. 43–50.
2. Хиллебранд Р., Вельфенс П.И. Глобализация экономики: последствия международной конкуренции территориальных условий хозяйствования для экономической политики // *Politekonom*. – 1997. – № 3, 4. – С. 52
3. Евстигнеева Л.П., Евстигнеев Р.Н. Глобализация как явление постмодерна [Текст] / Л.П. Евстигнеева, Р.Н. Евстигнеев // *Общественные науки и современность*. – 2000. – № 1. – С. 5–14.
4. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України // *Економіка України*. – 2010. – №6. – С.14–22.
5. Трансграничная антиконкурентная практика: проблемы развивающихся стран и стран с переходной экономикой: Записка секретариата ЮНКТАД: Материалы двенадцатой сессии Межправительственной группы экспертов по законодательству и политике в области конкуренции (TD/B/C.I/CLP/16) / Пер с.англ. – Женева, 9–11 июля 2012 года. – 26 с.
6. Singh A. Competition and Competition Policy in Emerging Markets: International and Development Dimensions. Revised version of a paper prepared for a G-24 Technical Group meeting. – University of Cambridge, Faculty of Economics and Politics, Beirut, March. – 2002.
7. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред.. З.С.Варналія. – К.: НІСД. – 2006. – 576с.
8. Завадников В. Г. Промышленная политика государства. // *Вестник Совета Федерации*. – 2007. – № 7. – С. 34.